

O. BONA WENTURA SMOLKA

Edward Sienkiewicz, *Chrystus – sens dziejów narodu w polskiej refleksji wiary*, Poznań 2003.

Książka E. Sienkiewicza „Chrystus – sens dziejów narodu w polskiej refleksji wiary”, Poznań 2003, ss. 112, stanowi oryginalną syntezę dziejów Polski ukazanych z perspektywy chrystologicznej. Podejmowaną w tym kontekście refleksję teologiczną, autor uzupełnia o aspekt historiozbowczy i wybitnie eklezjologiczny. Umiejętnie popiera swoje refleksje odpowiednimi faktami zaczerpniętymi z dziejów narodu polskiego, wskazując przy tym na szczególnych twórców chrześcijańskiego oblicza naszego narodu. Słusznie we wstępie podkreśla, że „przez całe wieki zresztą nie tylko historii Polski, dzieje Kościoła tak bardzo splatały się z dziejami narodu i państwa, że rozdzielenie ich dokonywane najczęściej z motywów ideologicznych, gdzie historię instrumentalnie podporządkowuje się jakiejś, z góry narzuconej wizji społeczeństwa i człowieka, przynosi szkodę przede wszystkim rozumieniu i właściwej ocenie kulturowego dziedzictwa, bez której to perspektywy nie można dobrze rozumieć własnego narodu, jego miejsca i posłannictwa w rodzinie narodów” (s. 7). Staje się to myślą przewodnią niniejszej pracy i jednym z jej celów nadrzędnych. Jest to o tyle ważne, ponieważ wielokrotnie doświadczyliśmy prób zafałszowania i przeinaczania wymowy i roli tych wartości, które stanowiły fundament dziedzictwa narodowego Polski, a tym samym naszej rodzimej teologii. W tym kontekście słusznie autor zaznacza, że można nawet mówić o fenomenie polskiej teologii narodu, lub polskiej teologii wyzwolenia, w której szczególną rolę odegrała problematyka wartości osoby indywidualnej i społecznej (s. 8-9).

Teologia narodu zakorzeniona jest w Pismie Świętym, począwszy od ST. Wraz z tym pojawia się jej perspektywa historiozbowcza (s. 11-28). Zagadnienie jest o tyle ważne, że zaznacza się pewne dosyć istotne zróżnicowanie dotyczące samego pojęcia narodu, które samo w sobie jest dosyć niejasne. Z pewnością, jak zauważa autor, wpłynęła na to bardzo zróżnicowana sytuacja społeczno-polityczna poszczególnych społeczeństw. W Europie, a szczególnie w jej części zachodniej, na kształtowanie się samej problematyki narodu, wpłynęły w czasach nowożytnych doświadczenia dwóch wojen światowych, a także idee narodowego socjalizmu oraz tragedia komunistycznego totalitaryzmu. Prócz tego, powstawały państwa ponadnarodowe, jak np. Związek Radziecki. Wszystko to nie sprzyjało konkretyzacji jednoznacznego poglądu dotyczącemu rozumienia narodu oraz jego istotnej relacji do państwa, religii, dóbr kulturowych (s. 13-17) oraz świata wartości etyczno-moralnych.

Specyfika kształtowania się pojęcia narodu polskiego, w środowisku określonych sytuacji politycznych sprawiła, że należy on do czołówki tych społeczeństw, które wypracowały właśnie samo pojęcie narodu. Duży wpływ wywarła na tym procesie polska teologia katolicka, nacechowana rzetelnością myśli antropologicznej i personalistycznej. Wszystko to doprowadziło do sformułowania w miarę precyzyjnej wizji narodu, uwzględniającej takie elementy, jak: wspólnotowość czasoprzestrzeni świata i historii, optykę wiary skoncentrowanej wokół osoby Jezusa Chrystusa, środowisko wolności oraz głęboki sens historiozbawczy, stwarzający podstawę zaistnienia teologii narodu (s. 17.19).

Uwzględnienie przez autora niezbędności wyeksponowanych wartości stojących u źródeł teologicznej wizji narodu, zaczerpniętych z historii Izraela, posłużyło mu do skonstruowania pewnego rodzaju archetypu wizji narodu w kontekście wiary (s. 19-22). W tym również, zawarte przez Izrael Przymierze z Bogiem, które staje się jednocześnie źródłem jedności i tożsamości oraz egzystencji narodowej, a także relacji do innych narodów (s. 20-22).

Zachowanie Prawa Przymierza gwarantowało Izraelowi dobrobyt i wszechstronny rozwój. Wszelkie zaś odstępstwa były powodem jego upadków i odejścia od Jahwe. Istniała jednak zawsze szansa oczyszczenia i powrotu na drogę wierności Bogu. W ten sposób Izrael stał się nie tylko realizatorem swoich dziejów, lecz również historii zbawienia o znaczeniu uniwersalnym (s. 21-22). Wyodrębnione przez autora elementy, składają się niewątpliwie na integralną wizję starotestamentalnej teologii narodu. Zaznacza się w niej jednak brak uwzględnienia roli Tradycji jako jednego ze sposobu przekazu Objawienia oraz wartości koncentrującej poczucie narodowości i religijności izraelskiej.

Przystępując bezpośrednio do rozważań nad specyficznymi uwarunkowaniami leżącymi u podstaw teologii narodu, autor słusznie zauważa, że dotykamy tutaj fenomenu odnoszącego się do każdej społeczności na wszystkich kontynentach świata. Chodzi bowiem o istotny wpływ historii wartości religijnych i świata kultury, jak i pierwszorzędnych środowisk decydujących o profilu antropologicznym narodu i jego myślenia teologicznego (s. 29). W tym znaczeniu możemy mówić o polskiej teologii narodu.

Historia Polski postrzegana przez pryzmat realizującej się w narodzie historii zbawienia sięga faktu doświadczenia chrześcijaństwa przez Słowian mieszkających nad Wisłą. Wartości decydujące o prawidłowym przebiegu procesu samorealizacji zarówno osoby indywidualnej jak i społecznej, należały do istotnych elementów państwowotwórczych. W przeciwieństwie do wielu tendencji w Europie zachodniej, myśl polska, skoncentrowała się w głównej mierze na człowieku i jego niezbywalnych prawach stojących u podstaw jego godności. Poza tym dużą rolę odegrały idee suwerenności, niezawisłości i niepodległości leżące u źródeł społeczno-politycznych przemian narodu

polskiego. W procesach tych, szczególną rolę odegrała wspólnota Kościoła Jezusa Chrystusa. Nierzadko przeżywany tragizm w realizacji tych wartości sprawił, że według autora można mówić o wykształceniu się swoistej *via passionis* (s. 33), połączonej wielokrotnie z nadzieją zmartwychwstania. Przyczyniło się to w konsekwencji do powstania polskiej chrystologii, twórczo harmonizującej z rzeczywistością przeżywaną przez naród polski (s. 32-33).

Przyjęcie przez Mieszka II w 966 roku Chrztu św., dało początek nowej obecności Polan w ówczesnej Europie oraz w podstawowych strukturach organizacji kościelnej. Nie obyło się również bez trudności, które niósł ze sobą lansowany kierunek tak zwanego politycznego darwinizmu (s. 35). Rodziło to jednocześnie w społeczności państwa polskiego potrzebę życia wartościami decydującymi o poszanowaniu ducha prawa i obyczajów, bowiem w ostateczności kształtowały one świadomość, że twórcą narodu jest sam Bóg, a twórcą państwa jest człowiek (s. 36). Bóg powinien jednak stać się zasadą życia i jego rozwoju. Autor stwierdza, że „owe dzieje do ich ostatecznego spełnienia prowadzi Bożą pomocą człowiek, działając w wolności i tworząc w tym celu potrzebne instytucje, które jednak dla dobra samego narodu powinny wspierać się w tym darze łaski, jakim jest narodowy świat ducha” (s. 36).

Tereny zamieszkałe przez Słowian, na których kształtowało się państwo polskie, stwarzały szczególne warunki emocjonalnego przywiązania do ziemi ojczystej, co w przyszłości zadecydowało o wyjątkowym poczuciu tożsamości narodowej i realizowanej wolności państwowej (s. 39-40). Gwarantem poszanowania tych wartości okazał się Kościół, który odegrał również znaczącą rolę w tworzeniu się instytucji młodego państwa polskiego (s. 40-41). Jednakże w miarę upływu czasu rosło przeświadczenie, że wszelkie wartości i ideały płynące z Objawienia nie mogą w żaden sposób być podporządkowane państwowym opcjom politycznym. W zamian za to doświadczano procesu odwrotnego - twórczego wpływu zasad płynących ze świadomego przeżywania zasad chrześcijańskich na model kształtowania społeczności narodowej, w której szczególną rolę odgrywała rodzina (s. 42-43).

Historia kształtowania się i dalszego rozwoju państwa polskiego, odnotowała również okres utraty przez Polskę znaczenia na arenie międzynarodowej, a także rozkład zasadniczych elementów tworzących wewnętrzne struktury instytucji państwowych (s. 44-47). Proces ten dokonywał się w środowisku zasadniczych sytuacji zewnętrznych natury globalnej, dokonujących się wówczas w samej Europie. Niemniej słusznie zauważa autor, że głównych przyczyn takiego stanu rzeczy należy dopatrywać się w samej sytuacji wewnętrznej państwa polskiego, wynikającej z rzeczywistości przeżywania wartości czerpiących z treści Objawienia. Należą do nich m.in. kryzys idei narodu, także rozumienia wolności (s.45) oraz jej oderwania od

prawa moralnego. Szkoda, że w tym miejscu autor, który często odwołuje się do idei personalizmu, nie wskazał właśnie na aspekt na wskroś osobowy, wewnętrzny wolności, stojący u podstaw problematyki realizowanej wolności w życiu wewnętrznym osoby ludzkiej.

W sytuacji kryzysu państwowości nie brakowało jednak wybitnych poetów, pisarzy i myślicieli (J. Kochanowski, C. K. Norwid) (s. 48), głęboko zatroskanych o dalsze losy państwa polskiego, wskazujących jednocześnie drogi odzyskania częściowo utraconej świadomości narodowej. W tym miejscu autor wiele uwagi poświęca elementom teologii narodu według Piotra Skargi (s. 49-52), którego porównuje do ostatniego z proroków, Jana Chrzciciela. Treścią charyzmatyczną jego przepowiadania, którą można odczytać w jego kazaniach sejmowych, było odwołanie się do pewnej analogii dziejów narodu izraelskiego i narodu polskiego. Zasadniczą wartością było odwoływanie się do opatrnościowej roli Boga w kierowaniu narodu polskiego. Wszystkie zaś klęski były dla niego wynikiem odstępstw od praw Bożych. Jednakże fakt ostatecznego wyboru Boga zaowocuje według autora w sytuacji zaistnienia przyszłej potęgi Polski (s. 59-51). Na uwagę zasługuje tutaj również podkreślenie kontekstu eklezjologicznego w mesjanistycznej wizji narodu u Piotra Skargi. Zapowiadany przez niego upadek Rzeczypospolitej stał się w końcu faktem. Słusznie stwierdza autor, że trudno się dopatrzeć jego przyczyn w niesprzyjającej polityce państw europejskich. Ostatecznych bowiem powodów należy szukać przede wszystkim wewnątrz społeczeństwa polskiego, a szczególnie praktykowanej przez szlachtę wolności (s. 53-58). Jednak odrodzenia należy się m.in. doszukiwać się w ideach lansowanych przez Zgromadzenie Zmartwychwstania Pańskiego. Poprzez religijną i teologiczną interpretację sytuacji państwa polskiego, wskazywali na wartość wcielania w życie narodowe wartości płynących z życia Jezusa Chrystusa, a szczególnie z realizowanego przez Niego Misterium paschalnego (s. 58-61). Prawdy te znalazły odzwierciedlenie zarówno w formującej się stale teologii narodu polskiego, jak i stworzyły pole dla jego moralnej odwagi (s. 62).

Polska literatura romantyczna, z jej najwybitniejszymi przedstawicielami A. Mickiewiczem, J. Słowackim, J. Krasińskim, C. K. Norwidem – w sposób wnikliwy w swej realności dostrzega przyczyny ówczesnego stanu państwa polskiego, domaga się praw właściwych osobie ludzkiej, a szczególnie prawa do wolności. Drogę ich realizacji widzi w przeżywaniu tajemnic Odkupiciela oraz autentycznym świadectwie wiary (s. 63-68). W tej części pracy, godna podkreślenia wydaje się umiejętność interpretacji przez autora poszczególnych faktów historycznych z perspektywy kształtowania się i rozwoju teologicznej wizji narodu polskiego.

Nowożytny etap kształtowania się polskiej teologii narodu, poprzedzony doświadczeniami drugiej wojny światowej oraz ideologiami godzącymi

w podstawowe wartości osoby ludzkiej, cechuje myśl dwóch wielkich mężów narodu: papieża Jana Pawła II oraz Prymasa Tysiąclecia, ks. Stefana kard. Wyszyńskiego. Poddając analizie najistotniejsze elementy polskiej teologii narodu według Stefana kard. Wyszyńskiego (s. 75-87), autor słusznie wskazuje na jej charakter wybitnie pastoralny, nie podążający w kierunku teologii akademickiej. Niemniej Prymas Tysiąclecia uchodzi za twórcę oryginalnej wizji narodu i państwa, uwzględniającą całą złożoność ówczesnej sytuacji społeczno-politycznej Polski. Z całym realizmem wskazywał również na zasadnicze trudności w życiu etycznym i kulturowym narodu polskiego (s.75-79). Jednakże „naród nie pozwolił sobie wydrzeć wiary w Boga - pozostała ona w głębi serca, w sumieniu, pozostała w zinstytucjonalizowanej, chociaż nieustannie poddawanej represjom, formie, w Kościele, ale została wyparta z wszystkich innych wymiarów społecznego i kulturowego życia” (s. 78). Demaskując więc zło ówczesnego systemu, jak również upominając z miłością rodaków, Prymas Tysiąclecia wskazywał na najistotniejsze wartości, prowadzące do odnowy życia i budowy fundamentów polskiej teologii narodu (s. 79-87).

Elementy wskazujące na uniwersalizm rozumienia teologii ojczyzny, można zauważyć w nauczaniu Jana Pawła II (s. 87-98). Słusznie autor zauważa, że w swej wizji Papież nie ogranicza się tylko do jednego narodu. Aczkolwiek nie odcina się od polskiego doświadczenia ojczyzny, ale przenosi w życie Kościoła powszechnego (s. 92-94). Teologia papieska budowana jest na podstawowych prawdach o ojczyźnie zaczerpniętych już ze ST (s. 90). Dzieje odkupienia ze szczególnym wymiarem chrystologicznym są kluczem do analizy podstawowych prawd antropologicznych i personalistycznych, ze szczególnym uwzględnieniem prawa do kreacji w atmosferze twórczej wolności osoby ludzkiej (s. 88-97). W ostatniej części książki, autor wskazuje na dwa elementy papieskiej teologii ojczyzny: język i ziemię, jako fundament tożsamości osoby zarówno indywidualnej i społecznej (s. 96-97). Nasuwa się jednak pewna zasadnicza kwestia dotycząca samych sformułowań ostatnich dwóch paragrafów „Polska teologia narodu według Stefana Kardynała Wyszyńskiego” (s.75), oraz „Teologia ojczyzny w nauczaniu Jana Pawła II”, (s. 87) w stosunku do zaledwie kilku stron zawartości treściowej.

Książka stanowi udaną próbę łączenia dynamicznej w swym uniwersalizmie treści Objawienia z konkretną sytuacją społeczną człowieka, a szczególnie przeżywanego przez niego świata ojczyzny. Ks. Habilitant wykazał się zarówno szeroką wiedzą historyczną, jak również umiejętnością jej teologicznej interpretacji, czyniąc to jednak jedynie w oparciu o polską literaturę. W samej „polskiej refleksji wiary”, autor skupił się na ukazaniu jej charakteru zewnętrznego, dziejowego, tymczasem wydaje się, że pogłębiona refleksja teologiczna nad wiarą w oparciu o odpowiednie teksty biblijne ST i NT oraz wypowiedzi Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, przyczyniłaby się

niewątpliwie do ukazania jej charakteru wewnętrznego, jak również uniwersalizmu omawianego zagadnienia.

Należy ponadto zaznaczyć, że problem poruszony przez autora jest szczególnie aktualny w sytuacji tworzącego się nowego oblicza Europy. Autor wykazał się odpowiednią kompetencją w zakresie poruszanej przez siebie tematyki, której owocem stała się trafna i oryginalna koncepcja chrystologicznego wymiaru sensu dziejów narodu w polskiej refleksji wiary.